

INHOUDSTAFEL PROCESPAKKET

Kaarten procesvragen.....	2
Blocknote.....	9
Grondhoudingen.....	10
‘Moeder aarde als leerschool’ – Essay Matthijs Schouten.....	11
Workshop bestrijden, beheersen, beheren, samenleven.....	15
Workshop grondhoudingen.....	17
Zelf een filmvertoning organiseren.....	20

Wat verraste je?

LIFE
Eikenprocessierups

**Waardoor voelde je je
ongemakkelijk?**

LIFE
Eikenprocessierups

**Waardoor werd je
geraakt?**

LIFE
Eikenprocessierups

A close-up photograph of a tree trunk with a hole in the bark. Inside the hole, a bright orange caterpillar with black spots is visible. The background is blurred, showing more of the tree and some green foliage.

**Hoe kijk je nu naar
de rups?**

LIFE
Eikenprocessierups

A large, leafy tree dominates the left side of the frame. The background shows a sunset sky with the sun low on the right horizon, casting a warm glow. A person is standing in the distance on the right side of the image.

Hoe kijk je nu naar de mens?

LIFE
Eikenprocessierups

Hoe kijk je nu naar je werk?

LIFE
Eikenprocessierups

BLOCKNOTE

Met reflectievragen uit procespakket en verwonderende en verbindende vragen over je relatie met natuur.

-- > Wil je dit nog maken? Hierbij wat vragen op een rijtje, als startpunt.

Wat is voor jou bestrijden?

Wat is voor jou beheersen?

Wat is voor jou beheren?

Wat is voor jou samenleven?

Hoe ziet natuur de mens?

Hoe ziet de eik de mens?

Hoe ziet de rups de mens?

Hoe kijk je naar de rups?

Hoe kijk je nu naar de eik?

Hoe kijk je naar de mens?

Wat heb je nodig om anders te kijken?

Deze reflectievragen uit het procespakket passen in de toolkit 'Ecologisch beheer van de eikenprocessierups' die werd opgemaakt in het kader van het project LIFE Eikenprocessierups. De volledige toolkit en meer informatie over het project lees je op www.eikenprocessierups.life

Wat is ons beeld van natuur?

Grondhoudingen voor onze relatie met natuur

In de film 'Een Gemeenschap van Leven' onderscheidt natuurfilosoof Matthijs Schouten vier grondhoudingen. Deze vormen de rode draad die ons uitdaagt om na te denken over hoe wij ons verhouden tot de natuur én hoe ons handelen daarmee overeenstemt

Grondhoudingen
Heerser In deze houding ziet de mens zichzelf als hoogste wezen, als heerser over de natuur. De natuur heeft geen intrinsieke waarde en dient vooral als hulpmiddel. Natuur is er voor de mens en is bezit van de mens. De mens benut en beheerst natuur volledig naar eigen inzicht en voordeel.
Rentmeester Hier ziet de mens zichzelf als beheerder, niet als eigenaar van de natuur. Mensen mogen de natuur benutten, maar zijn ook verplicht zorgvuldig met haar om te gaan. Dit vanuit respect voor toekomstige generaties en verantwoordelijkheid naar een hogere macht of moreel besef.
Partner Deze grondhouding gaat ervan uit dat mensen niet boven, maar naast andere levensvormen staan. Planten, dieren en mensen delen een zekere mate van bewustzijn en bezieling. Er is wederzijdse afhankelijkheid en samenwerking. Mensen proberen een balans te vinden tussen hun eigen behoeften en die van de natuur.
Participant In deze grondhouding is mens onderdeel van natuur: samen vormen we een gemeenschap van leven. Mens en natuur zijn niet te scheiden. Dit besef leidt tot een houding van respect en bescheidenheid, omdat elk handelen gevolgen heeft voor het grotere geheel. De rups is geen vijand, maar onderdeel van een dynamisch ecosysteem waarin alle soorten ertoe doen.

Bron: Moeder aarde als leerschool, essay Matthijs Schouten

Wat is ons beeld van de natuur?

Natuurfilosoof en hoogleraar Matthijs Schouten

Naar schatting sterven er per etmaal op deze planeet vijf tot twintig planten- en diersoorten uit door menselijk toedoen. Per seconde wordt er een hectare tropisch regenwoud gekapt. Hebben we daar het recht toe? Van wie is de natuur nou eigenlijk?

(Dit essay is eerder gepubliceerd in Sigma, 2013-6 p. 6-10)

Grondhoudingen

Het bewustzijn dat er zich een ecologische crisis aan het ontfouten was, bracht veel wetenschappers en filosofen ertoe de vraag te stellen hoe de relatie tussen mens en natuur zo ontworcht had kunnen raken. Milieufilosofen introduceerden het begrip grondhouding. Dat is het – vaak niet eens geheel bewuste en expliciet gemaakte – basisbeeld of basisgevoel dat we hebben over hoe mens en natuur zich verhouden of dienen te verhouden. Deze grondhouding heeft haar oorsprong enerzijds in onze persoonlijke levensgeschiedenis. Met name is dan van belang of we met natuur in aanraking kwamen. De plaats waar we opgroeiden, in de Pijp in Amsterdam of op de Drentse hei, is daarom van grote betekenis. Van belang is ook wat voor soort ervaringen we in de natuur hadden: als we onze eerste hartstochtelijke kus deelden in een bos, heeft dat effect op ons beeld van de natuur. Anderzijds wordt onze grondhouding gevormd door de cultuur waarin we opgroeien. Daarin bestaan beelden over de natuur die via onze opvoeders, leerkrachten en via de media tot ons komen.

Ons zelfbeeld en ons natuurbeeld zijn altijd sterk aan elkaar gekoppeld geweest. Als je jezelf ziet als een spiritueel wezen, dan is de natuur een van de manieren om de spiritualiteit in jezelf te ontdekken. Als je jezelf alleen maar ziet als een biologisch wezen dat geboren wordt, zich voortplant en sterft, hoort daar een ander natuurbeeld bij.

De Ierse vroeg-Christelijke kluizenaars bijvoorbeeld zagen door de natuur de schoonheid van God, en God zelf. En voor het Taoïsme, en zeker ook voor Zen in Japan, was de natuur de weg bij uitstek om de absolute, onveranderlijke werkelijkheid te leren kennen die achter alles ligt. Door het kijken naar de natuur vergat de beschouwer zichzelf en herkende hij in alle vormen het onveranderlijke dat ook in hemzelf aanwezig was: de grote leegte, ook wel de Boeddha-natuur genoemd.

Onderzoekers hebben diverse typen grondhoudingen beschreven en in systemen en modellen ondergebracht. Hieronder wordt een schaal aan grondhoudingen beschreven, waarin aan de ene kant de mens centraal staat en aan de andere kant het ecosysteem. De reeks loopt – in hoofdlijnen – van de mens als heerser over de natuur, naar de mens als rentmeester van de natuur, de mens als partner van de natuur en, ten slotte, de mens als participant aan de natuur.

Dit laatste perspectief biedt een meer ‘spirituele’ visie op de relatie tussen mens en natuur.

De mens als heerser

De westerse houding waarin de mens zichzelf ziet als heerser over of als eigenaar van de natuur, vindt volgens veel historici haar oorsprong vooral in het klassieke – Griekse en Romeinse – denken dat sterk de nadruk legde op de rede, de *logos*. De mens is het hoogste schepsel op aarde en de rede onderscheidt hem van alle andere wezens. In hun ogen is de natuur ertoe bestemd de mens direct of indirect te dienen. Zo schreef Cicero: 'Wat moet ik nog zeggen van ossen? ... Hun nek is geboren voor het juk en hun sterke, brede schouders voor het trekken van de ploeg.'

Deze beelden werden overgenomen door de kerkvaders en de vroege theologen van het Christendom. Tijdens de Renaissance, waarin sterk teruggerepen werd op de Klassieken, oefenden ze opnieuw invloed uit op het westerse wereldbeeld. De natuur werd in de woorden van de socioloog Max Weber geleidelijk 'onttoverd' en gereduceerd tot een geest- en zielloos ding dat slechts één functie heeft, namelijk tot nut te zijn voor de mens. Zo stelde de Engelse filosoof en staatsman Francis Bacon in de zeventiende eeuw dat de mens de natuur op de pijnbank dient te leggen om haar zo haar geheimen te ontfutselen waardoor ze tot uiterste dienstbaarheid gebracht kan worden. De Engelse wetenschapper John Ray schrijft in diezelfde tijd dat God runderen geschapen heeft om biefstukken vers te houden voor de mens. Zulke beelden bleven tot in de twintigste eeuw toonaangevend in het westerse wereldbeeld.

In de afgelopen anderhalve eeuw is er ook een meer seculiere onderbouwing van het beeld van de mens als heerser over de natuur naar voren gekomen en wel op grond van bepaalde interpretaties van de evolutietheorie van Charles Darwin. Het is natuurlijk – zo wordt geredeneerd – dat de mens als het wezen dat in het evolutieproces de grootste hersencapaciteit heeft ontwikkeld, zich uitbreidt ten koste van andere soorten. Dat vloeit immers logischerwijze voort uit het principe van '*the survival the fittest*'.

De rentmeester

Critici van de westerse houding waarin de mens zichzelf ziet als heerser over of als eigenaar van de natuur hebben vaak de beschuldigende vinger gericht naar het bijbelse boek Genesis en in het bijzonder naar de woorden 'Vervult de aarde en onderwerpt haar'. Deze weinig zachtzinnig klinkende tekstpassage heeft in onze cultuur inderdaad een grote betekenis gehad. Bijbelgeleerden wijzen er echter op dat de Hebreeuwse bijbel juist aanspoort tot een harmonische relatie tussen mens en natuur. Volgens de Thora mag de mens de aarde bewerken om in zijn levensonderhoud te voorzien. Maar hij dient haar ook, als een goed rentmeester, voor de eigenaar bewaren.

Dit beeld van rentmeesterschap waarin het geschapene met zorgvuldigheid behandeld dient te worden, kenmerkt ook de islam. De koran benadrukt in verscheidene verzen dat de schepping Allah toebehoort en dat de schepper voor zijn schepping zorgt: 'Er is geen dier op aarde, of Allah houdt het bij zijn kuif vast' en 'de vogels die hun vleugels uitspreiden en intrekken worden alleen door de Erbarmer vastgehouden'. De mens is volgens de koran aangesteld als *khalifa*, als stadhouder, en hij dient zorgvuldig met de schepping om te gaan want 'Allah houdt niet van verkwisting'.

Ook voor de grondhouding van rentmeesterschap heeft zich in de afgelopen decennia een

meer seculiere onderbouwing ontwikkeld, die samen te vatten is in het gezegde: “We hebben de aarde niet geërfd van onze voorouders, maar hebben haar in bruikleen van onze kinderen.”

De partner

In de taal van het Ojibwa-volk dat leefde in het grensgebied van de Verenigde Staten en Canada is er een woord waarmee dieren aangeduid worden en dat letterlijk in het Nederlands vertaald zou moeten luiden: ‘andere-dan-mensen-personen’. Het gevoel dat de natuur geen verzameling van zielloze dingen is, maar een wereld van wezens met een zekere mate van gewaarzijn, van bezieling en van bewustzijn, is kenmerkend voor alle vroege culturen (van de Australische aboriginals tot de Europese Kelten en Germanen), alsmede voor de grote culturen uit Azië (zoals het hindoeïsme, het boeddhisme en het shintoïsme). Overigens zijn wij dit gevoel in onze moderne westerse cultuur ook nog niet helemaal kwijtgeraakt. Als we nauw met niet-menselijke wezens samenleven, worden de overeenkomsten die deze met onszelf vertonen, geleidelijk sterker voelbaar en leggen we minder de nadruk op de verschillen. Vrijwel iedereen die een huisdier heeft, praat ermee, en gaat er dan ook nog vanuit dat het dier hem verstaat...

De participant

Op de eerste pagina van een van zijn boeken schrijft de Vietnamese Zenmeester Thich Nhat Hanh:

‘Als je een dichter bent, dan zie je duidelijk dat er een wolk drijft in dit vel papier. Zonder wolk is er geen regen; zonder regen kunnen de bomen niet groeien; en zonder bomen kunnen we geen papier maken. De wolk is nodig voor het bestaan van het papier. Als de wolk er niet is, kan dit vel papier er ook niet zijn... Als we nog dieper in dit papier kijken, kunnen we er zonneschijn in zien. Als de zon er niet zou zijn, kan het bos niet groeien... En zo weten we dat er ook zonneschijn in dit vel papier is. Als we nog langer kijken, kunnen we de houthakker zien die de boom velde en hem naar de fabriek bracht waar hij omgevormd werd tot papier. En we zien de tarwe. We weten dat de houthakker niet kan leven zonder zijn dagelijks brood en daarom is de tarwe die zijn brood werd, eveneens in dit vel papier. En ook zijn vader en zijn moeder zijn in dit papier... Als we nog dieper kijken, zien we dat we er ook zelf in zijn. Dat is niet zo moeilijk in te zien: wanneer we naar een vel papier kijken, wordt het vel een deel van onze waarneming... We kunnen dus zeggen dat alles hier is, in en met dit vel papier. Er is niets aan te wijzen dat niet hier is: tijd, ruimte, de aarde, de regen, de mineralen in de bodem, de zon, de wolk, de rivier, de warmte. Dit vel papier bestaat omdat al het andere bestaat’.

We zouden – zo gaat Thich Nhat Hanh verder – een nieuw werkwoord moeten invoeren: ‘interzijn’. Hij verwoordt hier weer een andere grondhouding. De mens wordt hier gezien als deel van de natuur, is participant aan de natuur.

Verschuivingen in beelden

Lange tijd was het beeld van de mens als heerser over of als eigenaar van de natuur toonaangevend in de westerse cultuur. In de afgelopen decennia heeft zich een opmerkelijke verschuiving in grondhouding voorgedaan in de westerse wereld. Onderzoek laat zien dat voor meer dan tweederde van de huidige Nederlanders geldt dat ze zichzelf zien als deel van de natuur en tegelijkertijd vinden dat we als mens de verantwoordelijkheid hebben goed voor de natuur te zorgen. Hier komt een combinatie van de participant en de rentmeester naar voren. Nederland staat hierin niet alleen. Vergelijkbare ontwikkelingen zien we ook in andere westerse landen. De reden voor deze verschuiving in grondhouding heeft waarschijnlijk met verschillende zaken te maken. Allereerst is er de ontkerkelijking, waardoor religieus geladen beelden aan betekenis verloren hebben. Daarnaast is er een toegenomen zorg over de achteruitgang in biodiversiteit en over milieu- en klimaatproblemen. Ten slotte is er het gegeven dat niet-westerse beelden en ideeën via internet en allerlei andere media nu voor iedereen direct toegankelijk zijn.

Dit is een werkelijk historische ontwikkeling. Nadat we – in de westerse samenleving – onszelf gedurende meer dan tweeduizend jaar zagen als heersers over en uitbaters van de natuur, beschouwen we onszelf nu vooral als deel van de natuur en vinden we dat we goed voor haar moeten zorgen.

Echter... nog steeds sterven er per etmaal vijf tot twintig planten- en diersoorten uit; nog steeds verdwijnt er per minuut een hectare tropisch regenwoud...

Beeld en praktijk

Er gaapt blijkbaar een brede kloof tussen ons voelen en ons handelen. We voelen ons dan wel deel van de natuur, we vinden dan wel dat we voor haar moeten zorgen, maar we handelen er niet altijd naar. Ten dele heeft dat te maken met contextualiteit. Het is heel gemakkelijk om in het weekend, wanneer we met ons gezin wandelen in een natuur vol zingende vogels en bloeiende bloemen, onszelf deel te voelen van al dit schoons. Maar op de maandag, wanneer het gewone werk weer begint, nemen we met even groot gemak professionele beslissingen die niet zo goed zullen uitpakken voor de vogels en de bloemen. En met even veel gemak halen we bij de supermarkt weer een plofkip.

Deze 'schizofrenie' is voor een deel het gevolg van gemakzucht en van de macht der gewoonte. Maar voor een deel heeft ze ook te maken met het gevoel dat ons persoonlijk handelen er weinig toe doet in het licht van de mondiale milieuproblemen. Hoe vaak denken we niet: "Ach, ik kan het systeem toch niet veranderen."

Hier biedt de tekst van Thich Nhat Hanh een interessant perspectief. In zijn visie van 'interzijn' is ieder van ons door een complex van relaties en betrekkingen verbonden met de wereld. Dat betekent dat alles wat we doen invloed heeft op onze omgeving, want niets en niemand staat op zichzelf. Al ons handelen, hoe onbeduidend dat ook mag lijken in onze eigen ogen, heeft een echo in de ons omringende wereld, een echo waarvan wij zelf de reikwijdte niet kunnen overzien. Daarmee zijn al onze handelingen, alle keuzes die we maken, van wezenlijke betekenis voor de toekomst van mens én natuur. Daarmee doet ieder van ons ertoe. Dat is tegelijk bemoedigend en hoopgevend.

Workshop Bestrijden, beheersen, beheren, samenleven

Na het kijken van de film 'Een gemeenschap van leven: Het relaas van een rups'

Nodig: 4 blaadjes (bijvoorbeeld A4 of stevig papier), stiften, een ruimte groot genoeg om te bewegen, gespreksleider.

Tijd: 30 à 45 minuten

Vorbereiding:

1. Schrijf op elk apart blaadje de woorden 'Bestrijden', 'Beheersen', 'Beheren' en 'Samenleven'.
2. Leg de blaadjes neer in een vierkant, met bestrijden en beheersen aan de ene kant, en beheren en samenleven aan de andere kant.

Workshop:

1. Stel telkens de vraag hieronder, en vraag mensen naar het blaadje te bewegen waar ze het meeste bij voelen.
2. Geef de beweging even tijd en ruimte. Blijft het stil? Vraag dan wie er iets over wil delen, of deel je eigen ervaring.

Houd voor het beste effect deze volgorde van vragen aan.

Persoonlijk:

- Voor jou als mens – op welk blaadje wil je staan?
- Wat heeft de film hierin veranderd of bijgedragen?
- Wat is voor jou het verschil tussen bestrijden, beheersen of beheren?

Toepassing werk:

- Voor jou in je werk – vanuit welk blaadje werk je?
- En waar staat jouw organisatie?
- Waar zou je willen staan?
- Wat is hiervoor nodig?

- Wat zou er gebeuren als we volledig voor samenleven gaan?
- Kunnen we helemaal zonder bestrijden, beheersen of beheren?
- Hoe zorgen we dat we bij een volgende piek niet terugvallen in enkel bestrijden?

Dit document uit het procespakket past in de toolkit 'Ecologisch beheer van de eikenprocessierups' die werd opgemaakt in het kader van het project LIFE Eikenprocessierups. De volledige toolkit en meer informatie over het project lees je op www.eikenprocessierups.life

Workshop Grondhoudingen

Na het kijken van de film

Tijd: 20 à 30 minuten

Vorbereiding:

1. Print het document met grondhoudingen en knip ze uit in vier kaartjes, of schrijf ze zelf op vier kaartjes. Het gaat erom dat mensen het kunnen vastpakken.
2. Leg de blaadjes op tafel zodat iedereen erbij kan.

Workshop:

1. Laat mensen de grondhoudingen rustig doorlezen.
2. Stel daarna de volgende vragen, en laat het uitmonden in een groepsgesprek.

Vragen algemeen:

- Tot welke grondhouding voel jij je het meest aangetrokken?
 - Waarom?
- Bij welke grondhouding voel je de meeste weerstand?
 - Waarom?

Vragen per grondhouding:

- Wat van deze grondhouding herken je in jezelf en hoe je naar de wereld kijkt?
- Wat van deze grondhouding herken je in je werk?

Afsluitend:

- Vanuit welke grondhouding zou je meer willen werken en leven?
- Wat is daarvoor nodig?

Dit document uit het procespakket past in de toolkit 'Ecologisch beheer van de eikenprocessierups' die werd opgesteld in het kader van het project LIFE Eikenprocessierups. De volledige toolkit en meer informatie over het project lees je op www.eikenprocessierups.life

Workshop Bestrijden, beheersen, beheren, samenleven

Na het kijken van de film 'Een gemeenschap van leven: Het relaas van een rups'

Nodig: 4 blaadjes (bijvoorbeeld A4 of stevig papier), stiften, een ruimte groot genoeg om te bewegen, gespreksleider.

Tijd: 30 à 45 minuten

Vorbereiding:

1. Schrijf op elk apart blaadje de woorden 'Bestrijden', 'Beheersen', 'Beheren' en 'Samenleven'.
2. Leg de blaadjes neer in een vierkant, met bestrijden en beheersen aan de ene kant, en beheren en samenleven aan de andere kant.

Workshop:

1. Stel telkens de vraag hieronder, en vraag mensen naar het blaadje te bewegen waar ze het meeste bij voelen.
2. Geef de beweging even tijd en ruimte. Blijft het stil? Vraag dan wie er iets over wil delen, of deel je eigen ervaring.

Houd voor het beste effect deze volgorde van vragen aan.

Persoonlijk:

- Voor jou als mens – op welk blaadje wil je staan?
- Wat heeft de film hierin veranderd of bijgedragen?
- Wat is voor jou het verschil tussen bestrijden, beheersen of beheren?

Toepassing werk:

- Voor jou in je werk – vanuit welk blaadje werk je?
- En waar staat jouw organisatie?
- Waar zou je willen staan?
- Wat is hiervoor nodig?

- Wat zou er gebeuren als we volledig voor samenleven gaan?
- Kunnen we helemaal zonder bestrijden, beheersen of beheren?
- Hoe zorgen we dat we bij een volgende piek niet terugvallen in enkel bestrijden?

Dit document uit het procespakket past in de toolkit 'Ecologisch beheer van de eikenprocessierups' die werd opgemaakt in het kader van het project LIFE Eikenprocessierups. De volledige toolkit en meer informatie over het project lees je op www.eikenprocessierups.life

Zelf een filmvertoning organiseren?

Opzet voor het programma

1. Introductie film

In 'Een Gemeenschap van Leven' kijken we met natuurfilosoof Matthijs Schouten en filmmaker Rik van der Linden in de spiegel die de eikenprocessierups ons voorhoudt. Centraal staat de eik, die barst van het leven. Op poëtische wijze verbinden we visies op natuur met voorbeelden uit de praktijk: van traditioneel bestrijden tot ecologisch beheer en samenleven met. De film nodigt uit om met een andere blik te kijken. Om dan de afweging te kunnen maken hoe we ons tot de rups verhouden, welke maatregelen we passend vinden en wat dat zegt over onszelf.

2. Persoonlijke introductie initiatiefnemer

Waarom vind je het belangrijk dat jouw collega's deze film zien?

- *Wat heb je er zelf uit gehaald?*
- *Wat hoop je dat de film voor je collega's doet?*

3. Samen de film kijken

4. Film als gespreksstarter

- Wat verraste je?
- Waardoor voelde je je ongemakkelijk?
- Waardoor werd je geraakt?
- Hoe kijk je nu naar de rups?
- Hoe kijk je nu naar de mens?
- Hoe kijk je nu naar beleid of je werk in de praktijk?
- Waar voel jij je het best bij: bestrijden, beheersen, beheren of samenleven?
- Hoe zou je willen handelen in je werk?
- Wat is daarvoor nodig?
- Hoe zorgen we dat we bij een volgende piek niet terugvallen in bestrijden?

5. Workshop 'Bestrijden, beheersen, beheren of samenleven' of 'Grondhoudingen'

Deze vind je in de toolkit

De film vertonen in jouw organisatie? Neem contact op met Rik van der Linden via

info@firmafilm.nl

Hulp nodig met het opzetten van het programma of begeleiden van een workshop of groepsdiscussie? Neem contact op met Anne Leeftang via aleeftang@brabant.nl

